

המעולה שבצדקות: למה לתת הלוואה כספית לאנשים?

קבלן בנייה גדול יצא עם העוזר שלו לסיור בפרויקט בניה ענק בבעלותו. לפתע קרה אסון והמנוף צנח על ראש שניהם והם נהרגו במקום. המלאך בבית הדין של מעלה קיבל אותם בסבר פנים חמור והכריע כי שניהם הולכים אל הגהנום. העשיר בגלל שהיה קמצן גדול ומעולם לא נתן סנט אחד לצדקה, והעוזר בגלל הערמומיות בה ניהל את עסקי הגביר.

העוזר הערמומי ניגש למלאך ושאל אם תמורת מאה דולר, הוא יהיה מוכן להעביר אותו לגן עדן? המלאך התפעל ואמר שתמורת סכום מכובד כזה, הוא זכאי לרדת חזרה לעולם הזה. העוזר מתעורר לחיים ורואה סביבו אמבולנסים ומכוניות משטרה וראש העיר צועק: "תראו, קרה נס, האיש התעורר". הוא סיפר להם את כל הסיפור עם המלאך, ואז שואל ראש העיר: "רגע, איפה הבוס שלך? למה הוא לא ירד איתך יחד?"

– "אה, הקמצן עוד מתוכח עם המלאך ומנסה להוריד אותו לחמישים דולר"...

היום אנו רוצים לדבר על הנתינה היפה ביותר. זאת אשר נקראת בפי הפוסקים בשם "המעולה שבצדקות" ורואים בה את הצדקה הנעלית והחשובה ביותר. הרמב"ם מונה שמונה דרגות בנתינת צדקה, זו למעלה מזו, ובראש הרשימה הוא מציב את סוג הנתינה הזו:

1. הלכות מתנות עניים י, ז-ח: שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול. ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא ייפול ויצטרך.

פחות מזה הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש שהיו הצדיקים נותנים בה בחשאי והעניים בני טובים מתפרנסים ממנה בחשאי. וקרוב לזה הנותן לתוך קופה של צדקה.

כאן מתייחס הרמב"ם לראשונה, למושג שנקרא בכלכלה המודרנית: "לתת חכה fishing rod ולא דגים". כאשר נותנים לעני צדקה, בעצם מנציחים את העוני ולא מעניקים לו אפשרות לצאת מהמצב הקשה שלו. אך צדקה אמיתית היא לתת לו ביד "חכה", לתת לו הלוואה (או עבודה טובה), שתציל אותו ברגע האחרון לפני התמוטטות וקריסה לתוך מעגל העוני.

מצד שני, ככל שמדובר בדבר טוב, כך הדרישה הזו מציבה אתגר רציני בפני העשיר. יהיו רבים שיגידו כי מבחינה מסוימת, זאת נתינה קשה ביותר. שכן יותר קל לנדב צדקה לעני מאשר לתת לו הלוואה. בצדקה, אתה נותן פעם אחת ומוחק את הכסף הזה מהתקציב שלך, ואילו בהלוואה, אתה נעשה משועבד לעני וחי כל הזמן במתח אם תראה שוב את הכסף או לא.

לכן מגדיר המדרש את מצוות ההלוואה בתור "ניסיון" שה' מעמיד בו את העשירים:

2. תנחומא משפטים: אם כסף תלוה את עמי – אשרי אדם שהוא עומד בניסיונו, שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה. העשיר – מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים.

מורה הציג תרגיל במתמטיקה לאחד התלמידים: "הלוויית לאבא שלך 1000 דולר לעשרה חודשים וסיכמנו שהוא מחזיר מאה דולר כל חודש. כמה אביך יהיה חייב לי אחרי חמשה חודשים?"

- "אותו דבר, אלף דולר".

- "אתה לא יודע חשבון", התרגז המורה.

- "אתה לא מכיר את אבא שלי" ...

מהיכן שואבים, אם כן, את המוטיבציה להתגבר על הדאגה הטבעית לכסף ולתת אותו כהלוואה לאדם זר? כיצד מצפה התורה מאיתנו לסכן סכומי כסף שיכולים לפרנס את הילדים שלנו ולהלוות אותם לאדם כושל בעסקיו, שאולי יחזיר ואולי לא?

אנו רוצים לבחון היום את **תפיסת הנתינה** של התורה. היהדות מחזיקה בהיבט ייחודי ומרומם על צדקה בכלל וגמ"ח במיוחד, שאינו קיים בשום אידיאולוגיה אחרת בעולם והוא ממלא התלהבות וחשק לזכות להיות בין הנותנים.

הבה ניגש לנושא בעזרת עיון בשני פסוקים בתורה, בסוף פרשת ראה.

א. **דברים טז: מסת נדבך ידך אשר תיתן כאשר יברכך ה' אלוקיך**

כאן מגדירה התורה את הצדקה בתואר המובן וההגיוני ביותר: "נדבה". צדקה היא חסד הנובע מטוב ליבו של הנותן. הוא היה יכול לשמור את הכסף שלו לעצמו ולילדיו ובחר לשתף בו אנשים שאין להם. כך מפרש רבנו בחיי את המילה "נדבה":

ב. **רבנו בחיי שם: לפי סיפוק נדיבות הלך שבך.**

אולם כמה פסוקים אחר כך, מעניקה התורה הגדרה שונה לחלוטין לצדקה:

ג. **איש כמתנת ידו כברכת ה' אלוקיך**

ומפורש יותר במגילת אסתר:

ד. **אסתר ט, כב: איש לרעהו ומתנות לאביונים.**

ההגדרה הזו היא מהפכנית: צדקה היא בעצם "מתנה" לעני – ומתנה נותנים למי **שמגיע לו לקבל אותה**. הצדקה אינה נובעת רק מטוב ליבו של הנותן, אלא למעשה מתחייבת מצד **נוכחותו של המקבל**. העני דורש לקבל את המתנה המגיעה לו בדיון ובצדק, ולכן מי שלא נותן מתנה שמגיעה לו, עושה **עוול**. כמו לנהוג בקמצנות יתירה ולבוא בידיים ריקות לחתונה או בר מצווה.

עני אחד היה מגיע מדי ערב פסח לעשיר ומקבל ממנו תרומה לחג. שנה אחת צמצם העשיר את הנתינה שלו לעני והסביר כי הוא החליט לצמצם את ההוצאות שלו והוא לא נוסע השנה לבית מלון יקר לפסח, וכנראה שגם יוריד את רמת הנופש שהוא מתכנן בקיץ.

"בסדר", אמר העני, "זכותך לקבל החלטה לרדת ברמת החיים שלך, אך מה זה נוגע אלי? אני לא אמור להפסיד מזה" ...

כמובן, תפיסת ה"מתנה" של הצדקה, באה לידי ביטוי מעשי ופעיל בצורת הנתינה: אם זאת רק "נדבה" לעני, אפשר לתת לו בפנים זועפות. אך כיון שהצדקה היא גם "מתנה" לעני, הרי מתנה נותנים בעטיפת מתנה – עם חיוך ולב רחב.

4. **לקוטי שיחות ט/288: די צדקה וואס עס פאדערט זיך פון אים, איז עס ניט בתור נדיבות, נאר ער דארף אפגעבן צו צדקה דאס וואס באלאנגט צו איר ... [ובמילא] זאת ער געבן 'כמתנת' – ניט בפנים זועפות, נאר בסבר פנים יפות, על דרך ווי מען גיט א'מתנה, וואס כל הנותן בעין יפה הוא נותן.**

וכל זה כמובן פליאה גדולה: מה עשה העני שמגיע לו לקבל את המתנה הזו? העשיר עבד קשה להשיג את הכסף ולמה הוא חייב לחלק אותו כמתנה לאדם זר? וגם צריך להבין, מדוע הצדקה מכונה פעם בשם נדבה ופעם בשם מתנה?

2. מרגרט תאצ'ר, אשת הברזל של בריטניה, אמרה פעם שיש לה הערכה רבה ליהודים. שכן בכל 33 השנים שבהן ייצגה את מחוז פינצ'לי, לא קרה שיהודי הגיע בעוני ובחוסר כל למשרד ממשלתי. תמיד הוא נעזר בבני אחיו. **הובא באחד השיעורים של JLI מכאן באנגלית¹ ואולי אתה יכול למצוא את המקור.**

פרשת השבוע, מצווה את אחת המצוות המרכזיות בעולם החסד היהודי:

5/א. שמות כב, כד: אם כסף תלווה את עמי את העני עמך.

מכפילות הלשונות "את עמי, את העני", למדו חז"ל כי המצווה היא להלוות הן לעניים והן לעשירים הזקוקים לכך מצד קושי זמני בעסקים (ואדרבה, אצל העשיר, זאת זכות גדולה במיוחד, להצילו מהתמוטטות וקריסה למדרגת עני הזקוק לצדקה, כמובא מהרמב"ם לעיל).

5/ב. רבנו הזקן הלכות הלוואה ס"א: מצות עשה להלוות לעניי ישראל (אם ידו משגת לכך) ... שנאמר: אם כסף תלווה את עמי את העני עמך. אין לי אלא עני, עשיר הצריך לכך מנין? שנאמר את עמי.

וכיון שההלוואה היא בכלל מצוות **צדקה** לעניים ולא רק עניין של סיוע כלכלי, לכן מוסיפה התורה עוד פרט מפתיע.

6/א. לא תהיה לו כנושה.

אם הלווה לקח את ההלוואה והתדרדר כלכלית עד שאינו יכול להחזיר את הכסף, אסור להמשיך לתבוע ממנו את הכסף. בשלב הזה, הכסף הופך מ"הלוואה" ל"צדקה" והעני **אינו צריך להשיב אותו.**

כמובן, מדובר במצב שבו **העני הוכר בבית דין** כממוטט כלכלית (מה שנקרא בימינו 'פושט רגל') וגם אין לו מטלטלים לגבות מהם. אבל אין הכוונה שהלווה טוען שאין לו מה להחזיר, ובמקביל ממשיך לנסוע על מכונית מפוארת...

וכאן ישנו חידוש גדול על פני המקובל בעולם בדיני פשיטת רגל: לא רק שהמלווה אינו יכול לתבוע מהלווה את חובו, אלא אסור לו אפילו להראות את פניו בפני הלווה, כדי שהלה לא יתבייש ממנו!. וכבר אמר מי שאמר כי **נוהג שבעולם הוא, שהלווה לא מראה פניו לפני המלווה, ואילו אצל יהודים, המלווה צריך להתחבא מפני הלווה...**

6/ב. ספר חסידים שכז: אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטהו ה' – [מהי ה'השכלה' אל דל, שבגללה ימלטה ה' את הנותן מהרעה?] אם ילווה אדם לעני מעות והמלווה יודע שהלווה אין לו לפרוע ... אם יראנו הולך, ילך המלווה מצד אחר, שלא יסבור שאתה רוצה לשאול לו החוב.

כך שמצוות ההלוואה היא כפולה: מצד אחד, להלוות לעני, ומצד שני, להיות מוכן לכך שהלווה לא יחזיר את ההלוואה והיא תהפוך להיות מענק ללווה. ובאמת במצב הזה, ניתן לחשב את סכום ההלוואה בכלל חשבון הצדקה ואף להורידו מהמעשר כספים.

יתירה מכך: אם בא אדם לבקש הלוואה והוא מוחזק כמי שאינו עומד להחזיר, ניתן להלוות לו מלכתחילה את הכסף בתור "צדקה" ו"מעשר כספים" (ועדיין מעלה לתת לו בתור הלוואה ולא צדקה, כדי שלא לביישו).

7. הליכות בין אדם לחברו (הרב יעקב יצחק פוקס) עמוד רנד זה ספר חשוב בדיני בין אדם לחברו: אין חובה להלוות לשכנים שאינם רגילים להחזיר את מה שלוו, אבל אם מצבם הכלכלי מתייר להם קבלת צדקה [כגון שנקלעו להוצאה כספית כבדה, כמו נישואי ילד, ואינם מסוגלים לממן זאת

¹ The downing street years p. 509.

מההכנסות השוטפות ובמילא זכאים לקבל צדקה], יש לראות מראש את מתן ההלוואה כצדקה ואף ניתן להחשיבה לכתחילה כמעשר כספים².

בהתאם לציווי זה, נהוג בכל קהילה יהודית דבר נוסף: להקים מוסד של גמ"ח לטובת אלו הזקוקים לכך. המעלה בזה היא, שמי שאינו יכול לתת הלוואות מכובדות בעצמו, יכול לתרום מכספי המעשר שלו לקרן גמ"ח כזו - ומרוויח את השכר המובטח על "המעולה שבצדקות".

8. אהבת חסד (לבעל החפץ חיים) ח"ב פט"ו: אלו שאין ביכולתם לעשות גמ"ח קבוע לעצמו, יתקבצו ביחד ויעשו חברת גמ"ח ... וכן הוא המנהג בכל תפוצות ישראל, שיש חברת גמ"ח כמעט בכל עיר.

ואחרי כל ההקדמה הזו, עולות יותר השאלות שבהן פתחנו: כיצד מצפה התורה מאיתנו לגלות סולידריות כזו לאדם אחר, בפרט אם הוא מוחזק שלא מחזיר ולהלוות לו מהכסף המיועד לילדים שלנו? ובעיקר: כיצד אפשר להגדיר נתינה כזו בתור "מתנה" המגיעה לעני **בדין ובצדק**?

3. לפני שניגשים לעניין, הבה נשים לב לעוד נושא חשוב, שהוא ייחודי לחלוטין למצוות צדקה וגמילות חסד ונראה כיצד הוא מתקשר לליבת הרעיון של הצדקה:

צדקה היא המפתח לעשירות. מתן צדקה הוא המדד הקובע, אם הקב"ה ייתן לך ברכה בעסקים אם לאו. ובעוד שמצאנו לגבי מצוות נוספות (כמו תלמוד תורה), שהן סגולה להביא ברכה בחיים, הנה כאן לא מדובר רק על סגולה וברכה, אלא על **סיבה ותוצאה ישירה**: מתן צדקה הוא **השער** להצלחה כלכלית ולכן נתינה גורמת באופן ישיר לעושר, בעוד שהימנעות מנתינת צדקה, מביאה חלילה לפגיעה בעסקים.

יש לכך ריבוי מקורות בחז"ל והנה אחד מהם. **לא הבאתי הענין של עשר בשביל שתתעשר, כי זה מדבר על מעשר ולא על צדקה וגמ"ח.**

9. כתובות סו,ב: מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים ... ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים ... אמרה לו רבי פרנסני. אמר לה בתי מי את? אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך? אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים **מלח ממון חסר** ... אמר לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה, בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרין ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה.

בהתאם לכך, מחדש הרמב"ן חידוש גדול: לדעתו, יש להוסיף מצוות לא תעשה במניין התרי"ג, שלא להטיל ספק בסגולתה של הצדקה ולחשוש כי הוא מפסיד ממתן הצדקה. אלא על האדם להאמין באמונה שלמה כי צדקה מעשירה את הממון ונמצא שהוא לא מפסיד כלום מנתינתו ואדרבה, מעשיר בכך את ממונו.

10. מניין המצוות להרמב"ן, לא תעשה יז: שלא יחר לנו בתתנו צדקה לעניים ולא ניתן אותה אליהם בעין רעה ונחשוב אותה מיעוט לנו, אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממונו, לפי שהוא יתברך ישלם לנו הכל בכמה כפלים. והוא אמרו יתעלה נתון לתן לו ולא ירע לבכך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך.

² שני סיפורים ידועים מרבותנו נשיאנו על גמ"ח: 1. החסיד של הצמח צדק שהאיר לו על הפנים "אור מעולם האצילות" והוא סיפר לרבי המהר"ש כי הוא נתן גמ"ח לשותף שלו והלה נתן לו בחזרה. 2. כמה ימים שבהם הצמח צדק לא זכה לראות את אדמו"ר הזקן, עד שנתן גמ"ח לאחד הסוחרים בשוק ואז התגלה אליו רבנו ואמר: "כשיהודי עושה חסד עם חברו בלב שלם – נפתחים בפניו כל העולמות העליונים".

החפץ חיים מביא לזה משל נפלא: הנביא מתאר את הצדקה כמו זריעה באדמה:

11/א. **הושע י,ב:** זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד

מסביר החפץ חיים את פשר הדימוי הזה:

11ב. **אהבת חסד פרק יז:** כשם שאדם משתוקק לזרוע שדהו אף שבעת הזריעה הוא משליך תבואתו לארץ, מכל מקום הוא בטוח שיצמיח לבסוף כמאה פעמים ככה, כן ישתוקק האדם לצדקה וידע שבוודאי יברכו ה' עבור מצווה זו ויתווסף לו בנכסיו כפלי כפליים.

כאשר אדם זורע שני שקי גרעינים באדמה, הוא לא מרגיש שאיבד אותם, אלא להיפך: הוא שמח ומאושר מכך שיצר עכשיו השקעה שתרוויח לו פי כמה וכמה. וכך לפי הרמב"ן דלעיל, זאת מצווה לא תעשה מהתורה, שלא לחשוש כי הוא מפסיד מהצדקה, אלא להיות בטוח כי הוא יצר עכשיו עסק שירוויח לו אלף פעמים ככה.

ראיתי מביאים בשם החפץ חיים משל יפה לזה: מעשה באיכר, שמכר שקי תפוחי אדמה בשוק. הגיע אדם עשיר ורצה לקנות ממנו כמות גדולה של שקים. הם סיכמו ביניהם כי יתחילו לספור את השקים, על כל שק יניח העשיר בצד מטבע של קופיקה אחת, ואחר כך ייתן על כל קופיקה את המחיר המלא של השק.

הקופיקות החלו להיערם זו על זו, והאיכר הטיפש חמד את המטבעות וגנב כמה לעצמו. הוא לא הבין שכל קופיקה שווה את המחיר המלא של השק, ולכן כאשר הוא גונב מטבע קטן – הוא מפסיד דמים של שק שלם...

עד"ז הצדקה היא עירבון לרווח גדול מלמעלה פי כמה, וכאשר אדם חומד לעצמו את הכסף הקטן, הוא מפסיד רווח גדול פי כמה...

שמעתי פעם וארט עצום ואיני זוכר אפוא ומתי. תראה אם אתה יכול לדחוף אותו בשיעור: לגבי מחצית השקל, משה שאל את הקב"ה "איזה יתנו", והראה לו "כמין מטבע של אש". וידוע הקושיה מה ענין מטבע של אש?

אלא: משה שאל את הקב"ה איך אשכנע אנשים לתת? הם הרי חסים על ממונם וחוששים שיפסידו מהנתינה? הראה לו הקב"ה כמין מטבע של אש – והאש היא הדבר היחיד שלא נחסר כשלוקחים ממנו. אדרבה, כשמדליקים נר מנר, נוצרת כמות כפולה של אש.

והשאלה היא, למה צדקה יצאה מן הכלל והיא המפתח לברכת העשירות? ואיך כל זה קשור לליבת התפיסה היהודית על צדקה – שהיא מתנה לעני ולא רק נדבה?

3. הבה נפתח את העניין עם סיפור חסידי יפה: מעשה בבעל חנות קטנה, שהיה מקפיד להפריש צדקה כראוי. הוא ראה ברכה בעמלו וקנה עוד חנות ועוד חנות, עד שהפך ליצרן בעצמו והתעשר, ועדיין הוא המשיך לתת צדקה בסכומים גדולים. במשך הזמן הוא הפך לעשיר עצום וכעת סכום המעשרות שלו התקבץ לסכום גדול והיה קשה לו לוותר עליו. הוא התחיל אפוא להתחכם ולהסתמך על 'פרצות מס' למיניהן כדי לתת פחות ופחות. אולם באופן מפתיע (או לא), הוא עשה כמה טעויות עסקיות והפסיד הרבה כסף.

הוא הבין שזה קשור למשחקים שלו עם הצדקה והלך להתייעץ עם הרב, כדי להבין היטב מה קרה לו. הרב הסביר לו כך: הקב"ה הוא רחמן על כל מעשיו והוא זן ומפרנס כל בריה בעולם, כולל העניים, אך כיצד הוא מעביר להם את הכסף? יש לקב"ה שיטה מאוד פשוטה: הוא בוחר אנשים טובים בעולם וממנה אותם לבנקאים שלו: הוא נותן להם הצלחה כלכלית והם מפרישים מהכסף שלהם עבור צדקה לעניים.

מה שקרה אצלך הוא, שבתחילת הדרך, היית בנקאי טוב והעברת את הכסף לעניים כראוי. לכן הקב"ה הגדיל את הרווחים שלך, כדי שתוכל להעביר בשמו עוד לעניים. אולם פתאום התחלת למעול בתפקידך והקטנת את סכומי הפרשות לצדקה – אז הקב"ה הלך לחפש לעצמו בנקאים אחרים...

האור החיים אומר רעיון כביר: לשון התורה כאן הוא: "אם כסף תלווה את עמי – את העני עמך". מהי ההדגשה "עמך"? מה זה משנה אם העני הוא עמך או במקום אחר?

אלא כאן מבטאת התורה רעיון פשוט: אם ראית שהרווחת יותר כסף ממה שאתה צריך והוא פנוי להלוואה – "את העני עמך"! זה כסף של העני, שנמצא אצלך כפיקדון כדי שתעבירו לעניים. שכן הקב"ה מנהל את העולם בצורה ייחודית: הוא נותן יותר לאדם אחד, כדי שיעבירו לאדם אחר.

היות שהקב"ה רוצה שיהיה בעולם חסד ונתינה, ואנשים יהיו אכפתיים אחד לשני, לכן הוא יצר בעולם מנגנון קבוע של העברת כספים בין אנשים, לפיו הוא נותן לאדם אחד יותר ממה שהוא צריך עבור קיומו הבסיסי, וזאת כדי שהוא יעביר מרווחיו לאדם אחר.

12. אור החיים כב, כד: אם כסף תלווה את עמי - פירוש אם ראית שהיה לך כסף יתר על מה שאתה צריך לעצמך ואתה מלווה לעמי - דע לך שאין זה חלק שלך אלא חלק אחרים שהוא העני – עמך! ... ואולי רמז גם כן שלא יתנשא ויתגדל על העני בראותו כי הוא הנותן לו, והוא אומר לא תהיה לו כנושה ... כי משל העני הוא נותן.

(לפי זה, מבאר האור החיים נקודה נאה: לשון הפסוק הוא כזה 'פרווה': "אם כסף תלווה". ועולה השאלה, למה כתוב לשון רשות ולא לשון חובה? רש"י מתרץ כי זה אחד משלוש "אם" שהם חובה ופירושו כמו 'כאשר תלווה'. אבל עדיין לא מובן, למה התורה כתבה לכתחילה לשון פרווה?

אלא מבאר האור החיים, הכוונה היא כזו: "אם כסף" – אם ראית ברכה בעמלך ויש לך כסף פנוי להלוות את עמי, דע לך ש"את העני עמך". זה כסף של העני שאתה רק הפקיד שמעביר אותו (הלאה).

ראו תורת מנחם תשכג ב 73 ואילך, דוגמא לזה מחסיד של רבנו הזקן, רבי צדוק, שכאשר הרוויח יותר מהרגיל, היה אומר לעצמו כי מן הסתם הרבי צריך ממנו כסף ולכן הוא הרוויח יותר.

המפרשים מוצאים לתפיסה זו יסודות חזקים בדרך ההלכה (ולא רק בדרך המוסר). מובא בגמרא דין כזה:

13/א. בבא בתרא קלא, ב: הכותב כל נכסיו לבנו אחד, לא עשאו אלא אפטרופוס.

אב שיש לו כמה ילדים וכתב את כל צוואתו לבן אחד, אנו מניחים כי הוא לא התכוון לנשל את כל בניו מן הירושה, אלא רק למנות אותו כמנהל העיזבון עבור כולם. הלכה זו נשענת על ההיגיון שבאודאי האב לא רוצה להתנתק משאר בניו, אלא כנראה חשב שהבן הזה הוא הכי ראוי לנהל את העסק אחריו עבור פרנסת כל המשפחה.

לפי זה, מבאר התולדות יעקב יוסף בענייננו: הקב"ה זן ומפרנס כל בריה, מביצי כנים עד קרני ראמים ולכן מוכרח שהוא אינו מזניח את העניים, אלא בוודאי נותן יותר לעשירים כדי שיעבירו לעניים.

לא מצאתי איפה זה כתוב אצלו, רק ראיתי שמעתיקים בשמו:

13/ב. יחל ישראל (הרב לאו) על פרקי אבות, ג עמוד קסט: התולדות יעקב יוסף לומד מהלכה זו מוסר השכל: הקב"ה בוודאי אינו רוצה שהעניים ימותו מרעב, אלא אם נתן לעשירים ממון ויש יהודים אחרים עניים – שאף הם בנים לה' – הוא בוודאי התכוון למנות את העשירים שיהיו אפטרופסים אחראים לדאוג לאחיהם ולהתחלק עימם ביושר.

עוד מבארים בזה הלכה מעניינת. מובא בגמרא ונפסק להלכה כי ספק מתנות עניים – לחומרה והוא שייך לעניים.

14/א. **רמב"ם הלכות מתנות עניים ד,ו:** לקט שנפל לארץ ולא לקטוהו עניים ובא בעל השדה והגדיש את הקציר שלו על הארץ כיצד הוא עושה מפנה הגדיש שלו כולו למקום אחר וכל השבלים הנוגעות בארץ כולן לעניים מפני שאין אנו יודעים אי זו היא מהם שהיתה לקט וספק מתנות עניים לעניים שנאמר תעזוב הנח לפניהם משלך.

ולכאורה זה פלא גדול, שהרי מדובר כאן בדיני ממונות והדין הוא ש"המוציא מחבירו עליו הראיה"? העני הוא המוציא כאן מידי העשיר והוא זה שצריך להוכיח שהלקט שייך לו, ולמה החמירו עם העשיר?

מביא הרב לאו דבר נפלא:

14/ב. **יחל ישראל שם:** על כורחנו כי במקרה של מתנות עניים, העני נחשב הבעלים ורכושו רק נמסר כפקדון זמני בידי העשיר. לכן אין לראות בו מוציא, ואדרבה בעלי השדה הם אלו שצריכים להוכיח כי שאר התבואה אינה לקט ושייכת להם.

ידוע שהרבי מוצא את יסוד האור החיים הזה, בתוך המילה "צדקה", שהיא מלשון "צדק" ולא "חסד" כמו בשאר שפות.

14. **לקוטי שיחות ח"ב/410:** בשפות אחרות מכנים את הצדקה בשם 'חסד' (באנגלית: charity) ואילו בישראל הדבר נקרא בשם "צדקה", מלשון "צדק". ההבדל בין שתי המילים הוא קוטבי: "חסד" מציין שאין מגיע למקבל דבר ואילו הנותן הוא טוב לב שנותן בחסדו. ואילו "צדק" פירושו, שהוא חייב לתת לאחר. כיון שהוא יודע שאינו נותן משלו, אלא הקב"ה נתן לו את הכסף כפיקדון כדי שיתן לאחר.

העיקרון הזה, מוליד את כל התפיסות איתן צעדנו במהלך השיעור: ראשית, נתינה היא כעין מתנה לעני, המגיעה לו בדין ובצדק ולא רק נדבה. שכן, העשיר מעביר בסך הכול כסף שהופקד אצלו כפיקדון עבור אנשים אחרים. הוא לא עושה טובה לאף אחד, אלא ממלא את חובתו כבנקאי נאמן, בדיוק כמו פקיד בבנק המעביר למפקיד את מה שהפקיד.

שנית, בדיוק מהסיבה הזו, לא מפסידים ממתן צדקה. שכן זה לא נתינה על חשבון הילדים שלך, אלא אתה בסך הכול מעביר כסף עודף, שניתן לך מראש כפיקדון זמני.

ואדרבה, **צדקה מייצרת אפילו עשירות.** שכן כאשר הקב"ה רואה שאתה בנקאי נאמן ואפשר לסמוך עליך, הוא נותן לך יותר כדי שתחלק יותר. וכך חלילה להיפך: כאשר ה' רואה שהוא אינו בנקאי נאמן, הוא מחפש בנקאים אחרים, טובים ממנו...

נשוב כעת אל פתיחת השיעור ונבין את השאלה, מדוע התורה קוראת לצדקה בהתחלה "נדבה" ואחר כך "מתנה":

בהתחלה מדברת התורה, על מי שאינו מרוויח יותר ממה שהוא צריך לפרנסת ביתו, ולכן הוא באמת נותן לעני רק בתור "נדבת ליבו" הטהור ואינו חייב בזה. אולם אם הוא מתעלה על עצמו ונותן יותר ממה שהוא מסוגל, אז הוא עולה דרגה ומרוויח יותר ממה שהוא צריך ואז הוא צריך לתת לעני בתור "מתנה" המגיעה לעני בדין ובצדק ולא רק בתור "נדבה".

15. **תעתיקו את זה בבקשה מליקוטי שיחות ט 288.** זה באידיש ואין לי כוח להעתיק.

נסכם את השיעור עם מכתב נפלא מהרבי. הגישה של הרבי הייתה, שצדקה יוצרת עשירות. היינו לא רק שהעשיר מתעשר עוד, אלא עצם הצדקה מעשירה. ולכן אדם שנותן יותר ממה שהוא יכול ולמעלה מההשגות שלו – זה פותח לו את האוצרות ומעשיר אותו.

הרבי נהג לספר בהקשר הזה, מה שאירע אצל האדמו"ר הקודם: כאשר עמדו להדפיס את ספרי הצמח צדק, נכנס אברך אל האדמו"ר הקודם והתחייב לתת את הסכום הדרוש להדפסת הספרים, אף שהסכום הזה היה שלא בערך אליו. אולם הקב"ה פתח עבורו צינורות הצלחה חדשים לגמרי – שלא היו כלל בעולם המושגים הכלכלי שלו – והוא היה מסוגל למלא את התחייבותו ועוד נשאר אצלו כמה פעמים ככה עבור ענייניו האישיים.

והנה מכתב מהרבי עם הגישה הזו:

16. מכתב מהרבי מלובאוויטש יא אלול תש"י: אצל הקב"ה יש שתי דרכים: דרך אחת, שקודם נותן כסף ואח"כ רואה כמה מפרישים לצדקה, ודרך שנייה, שנותנים לצדקה יותר מהאפשרי וה' אינו נשאר בעל חוב, אלא מחזיר בחשבון פי כמה חלקים... לכן בראותי את סכום הצ'ק, תמהני מה שמרחמים הנכם על הקב"ה! מה אכפת לכם שהצ'ק יהיה כזה, שהקב"ה ייתן עליו הכנסה שלא בערך?

לסיום, סיפור מופלא (ספר 'אבא' עמוד 49 ואילך): הרב אברהם רוטנברג הוא מחשובי חסידי גור בבני ברק. בשנים תשי"ז-יח הוא גר מול 770 ונעשה מקורב אל הרבי. פעם שמע את ר' יענקל ליפסקר (שניהל חנות מכולת) ניגש אל הרבי בהתוועדות עם כוסית לחיים ומבקש ברכה עבור חברו הזקוק לפרנסה. הרבי הרהר מעט ואמר: "מה שהוא צריך יש לו, אלא שהוא רגיל ללוות ולא להחזיר. שיקבל על עצמו להחזיר את ההלוואות הקודמות ולא ללוות יותר והוא יקבל מהקב"ה ישירות".

אותו רוטנברג התרגש מאוד מהדברים והחליט בתוקף כי הוא לא נוטל יותר הלוואות. יהיה מה שיהיה, הוא יעשה הכול כדי לקבל ישירות מהקב"ה. בהתחלה היה לו קל, אבל בהמשך הגיעו החתונות של הילדים. את החתונה הראשונה הוא איכשהו סחב, אבל בהמשך הוא התרוקן לחלוטין. אחד מבניו נעשה חתן ולא הייתה לו אגורה אחת עבור ההוצאות. הגיע מצב בבוקר החתונה שהוא היה צריך לשלם את האוטובוס שיקח את המוזמנים לאולם ולא הייתה לו פרוטה.

המנהג אצל חסידי גור הוא, שבבוקר החתונה, החתן ואביו הולכים להתפלל עם "ספודיק". הוא יצא עם בנו לתפילה בבית הכנסת של בעלז בבני ברק וליבו מר עליו. לפתע ניגש אליו הרה"ח ר' משה ירוסלבסקי ע"ה - שכלל לא הכיר אותו קודם לכן - ושאל "האם הוא מחתן היום את הבן, וכמה כסף חסר לו להוצאות החתונה?"

הוא נדהם ולא ידע מה לומר. הרב ירוסלבסקי סיפר כי הוא הגיע קודם מהרבי ולפני יציאתו משם היה ביחידות, ובסיומה הוציא הרבי חבילה גדולה של דולרים ואמר: "אתה הרי נוסע לארץ ישראל, ולפעמים פוגשים יהודי שעושה חתונה וזקוק למזומנים. תן לו את זה". אתה האדם הראשון שאני פוגש שעושה חתונה ואולי הרבי התכוון אליך...